

ARTYKUŁY

Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym
PL ISSN 1643-8191, t. 47 (4)/2018, s. 131–159

<http://dx.doi.org/10.12775/KLIO.2018.054>

KATARZYNA BALBUZA*

Augustowskie emisje
tresviri aere argento auro flando feriundo
Między republiką i cesarstwem –
propaganda rodowa czy cesarska?

The moneyers issues under Augustus
Between the Republic and the Empire –
family or imperial propaganda?

Streszczenie: *IIIviri monetales*, którzy nadzorowali proces bicia monet za rządów Augusta i sygnowali je swoimi imionami, nie zawsze umieszczali na nich treści związane tylko z princepsiem. W artykule przeanalizowano kilka wybranych emisji z lat 22–12 p.n.e. pod kątem tematyki najbliższej triumwirom monetarnym, tj. rodowej. Pytanie, które przyświecało niniejszym rozważaniom, dotyczyło istnienia, bądź nie, ewentualnej swobody monetarnych triumwirów augustowskich w zakresie doboru treści monetarnych (legendy, ikonografia). Czy w trakcie formowania się pryncypatu młodzi przedstawiciele rodów arystokratycznych

* Instytut Historii UAM, ul. Umultowska 89d, 61–614 Poznań, balbuza@amu.edu.pl, ORCID: 0000-0002-3105-3792.

Rzymu mogli jeszcze akcentować swoje rodowe pochodzenie, czy też musieli się dostosować do zasady, by każdy obraz kojarzył się z nowym państwem i jego przywódcą?

Przeprowadzona analiza wykazała, że *Illviri* z jednej strony kontynuowali tradycje republikańskie w zakresie nawiązywania do tematyki prywatnej (rodowej) na monetach (przypominali o sukcesach politycznych poprzedników, o regionach, grupach etnicznych, z których się wywodzili, wzorowali się na monetarnych typach monet rodowych, budowali genealogię rodu na monetach), z drugiej – poprzez lokowanie na awersach lub rewersach podpisanych wizerunków Augusta, bądź wizualnych odzwierciedleń rozmaitych aspektów jego polityki lub ideologii, uwzględniali odgórne wytyczne ideologii oficjalnej. Istnieją zatem przesłanki, by twierdzić, że w początkach pryncypatu owi młodzi przedstawiciele rodów arystokratycznych Rzymu mogli swobodnie wykorzystywać stare formy przekazu i narzędzia do przedstawiania siebie samych jako reprezentantów starych *gentes*, jednak zawsze uwzględniając i promując przy tym osobę i pozycję princepsa. Omawiane emisje świadczą o swoistym kompromisie nowego ze starym, swego rodzaju współbrzmieniu na płaszczyźnie idei, co przecież dokonywało się w wielu dziedzinach ówczesnej rzeczywistości.

Abstract: *Illviri monetales* supervised the process of minting coins during the reign of Augustus. They signed coins with their names; other content they used to place on coins was not always connected only with the Princeps. The article analyses some chosen issues dated back to 22–12 B.C., viewing them from an angle of the so-called ancestral themes – closest for the mint-magistrates. This very consideration was guided by the question whether these Augustan officials enjoyed any kind of freedom as regards deciding on the specific design of the coins (legends, iconography). Could young representatives of aristocratic families in Rome still accentuate their gens descent during the times when the principate was being formed or rather were they obligated to follow the rule that each image should evoke associations with the new state and its leader?

The analysis showed that on the one hand *Illviri* continued the republican traditions of referring to private (*gens*) themes on coins (they reminded about the political successes of their predecessors, of regions, ethnic groups, which they came from, they patterned themselves upon the types of *gens* coins, built their genealogies on coins). On the other hand – through placing on the reverses or obverses signed images of Augustus or visual reflections of diverse aspects of his politics or ideology – they respected the guidelines of official ideology. Thus, there are conditions to claim that in the beginnings of the principate, these young magistrates would freely use old forms and tools of communication to present themselves as the representatives of old *gentes*; however, at the same time they always took into account and promoted the person and position of the Princeps. The discussed issues are signs of a peculiar compromise of the new and the old and show a sort of concord within the frame of ideas which occurred in many areas of the reality of the time.

Słowa kluczowe: *Illviri monetales*, August, monety republiki rzymskiej.

Keywords: *Illviri monetales*, Augustus, Roman republican coins.

*Tresviri aere argento auro flando feriundo*¹, zwani też *tresviri ad pecuniam feriundam* lub w skrócie *tresviri monetales* / *triumviri monetales* (w sing. *triumvir monetalis* – triumwir monetarny), w tłumaczeniu z łaciny – trzech urzędnicy nadzorujący bicie monet z brązu, srebra i złota, tworzyli jednostkę działającą w ramach kolegium niższych urzędników, zwanego pierwotnie *vigintisexviri* (pol. 26 urzędników), a od czasów Augusta *vigintiviri* (pol. 20 mężów). Byli to młodzi ludzie w wieku około 20 lat, u progu kariery politycznej, dla których funkcje pełnione w ramach wigintiwiratu niekiedy zapowiadały dalsze kariery polityczne. Urzędników powoływano od III wieku p.n.e.; ich imiona znane są z legend na monetach wybijanych za ich urzędowania².

Czasy Augusta to moment przełomowy w dziejach urzędu i mennictwa oficjalnego. Wraz ze zmianą ustroju dokonały się istotne przekształcenia, m.in. w ideologii oficjalnej i administracji menniczej. Pozostawiając w tej chwili na boku reformę mennictwa, trzeba przypomnieć, że August zdecydował o przywróceniu trzech urzędników monetarnych (rezygnując ze zmian wprowadzonych za Cezara, których sensem było zwiększenie ich liczby do czterech), z biegiem czasu eliminując ich aktywną obecność na monetach (sygnowanie monet ich imionami). Warto zatem przyjrzeć się zespołowi wybranych ostatnich emisji, które z jednej strony, zgodnie z tradycją republikańską, sygnowano jeszcze imionami urzędników monetarnych, z drugiej – notowano na nich różne aspekty pozycji princepsa, jak i umiesz-

¹ Wraz z redakcją „Klio. Czasopisma poświęconego dziejom Polski i powszechnym” dziękuję Classical Numismatic Group, Inc. za zgodę na nieodpłatne wykorzystanie fotografii monet. Zdjęcia monet nie zachowują skali 1:1.

² Na temat *IIIviri monetales* zob. K. Pink, *The Triumviri Monetales and the Structure of the Coinage of the Roman Republic*, New York 1952; C. Casione, *Tresviri Capitales. Storia di una magistratura Romana*, Napoli 1999; F. Barellò, *Archeologia della moneta. Produzione e utilizzo nell' antichità*, Roma ³2008. Spis *tresviri* i *quattuorviri* sygnujących money August: H. Leclerc, *Prosopography and Social History: The Augustan Moneyers, the Position and the Consulship, the Family Background*, [w:] M. Joyal (red.), *In Altum: Seventy-Five Years of Classical Studies in Newfoundland*, Neufundland 2001, s. 135–176 (lata 23–4 p.n.e.); A. Küter, *Zwischen Republik und Kaiserzeit. Die Münzmeisterprägung unter Augustus*, Berlin 2014, s. 24–26; B. Awianowicz, *Gramatyka monet rzymskich okresu republiki i cesarstwa*, t. I: *Kompendium tytułatur i datowania*, Toruń 2017, s. 217–225.

czano jego wizerunek³. Jak pisał Paul Zanker w odniesieniu do ostatnich dwóch wieków republiki: „Urząd sprawowany przez rok stawał się (...) dla młodych arystokratów (...) okazją do sławienia przede wszystkim swojego pochodzenia i czynów swych przodków, a później swoich własnych zasług, często całkiem nieistotnych”⁴. Pytanie, które przyświeca niniejszym rozważaniom, dotyczy istnienia, bądź nie, ewentualnej swobody monetarnych triumwirów augustowskich w zakresie doboru treści monetarnych (legandy, ikonografia). Czy w tym czasie, tj. w trakcie formowania się pryncypatu, młodzi przedstawiciele rodów arystokratycznych Rzymu mogli jeszcze akcentować swoje rodowe pochodzenie, czy też musieli się dostosować do zasady, by każdy obraz kojarzył się z nowym państwem i jego przywódcą? Krokiem do uzyskania odpowiedzi na te pytania jest analiza wybranych emisji pod kątem tematyki najbliższej triumwirom monetarnym, tzw. rodowej⁵.

Urząd triumwirów monetarnych, którzy nadzorowali proces bicia monet w latach 23–6 p.n.e., pełniło za Augusta 45 urzędników⁶. Niektórzy z nich, sprawujący urząd w okresie pomiędzy 22 i 12 r. p.n.e., akcentowali w emisjach przez siebie sygnowanych tematy prywatne, tj. związane z rodem, z którego pochodzili, jednak przy jednoczesnym konsekwentnie realizowanym promowaniu samego Augusta oraz rozmaitych aspektów jego polityki. Czynili to w sposób całkowicie jednoznaczny lub aluzyjny – w ostatnim przypadku mamy do czynienia jedynie z hipotetycznymi nawiązaniem. Dwutorowość tematyki i motywów rodowych na awersach i rewersach monet triumwiralnych zauważalna jest przede wszystkim w przypadku takich *Illviri* jak Gnejusz Kalpurniusz Pizon (22 r. p.n.e.), Kwintus Rustiusz (19 r. p.n.e.), Publiusz Petroniusz Turpilianus, Lucjusz

³ Skrupulatnej analizy augustowskich emisji sygnowanych imionami triumwirów dokonała ostatnio A. Küter, op. cit. Na temat stanu badań nad mennictwem augustowskim zob. ibidem, s. 1–3. O urzędzie *Illviri*: ibidem, s. 5–6.

⁴ P. Zanker, *August i potęga obrazów*, tłum. L. Olszewski, Poznań 1999, s. 22.

⁵ Zob. A. Küter, op. cit., s. 334–339.

⁶ W 6 r. p.n.e. augustowskie emisje sygnowane imionami triumwirów w brązie uległy wygaszeniu. Monety bite w metalach szlachetnych przestały się ukazywać już w 12 r. p.n.e. Zob. A. Küter, op. cit., s. 28. Wykaz *Illviri* wraz z chronologią sprawowanego urzędu: A. Küter, op. cit., s. 24–26.

Akwiliusz Florus, Marek Sankwiniusz (17 r. p.n.e.), Gajusz Antystiusz Wetus (16 r. p.n.e.), Gajusz Antystiusz Reginus (13 r. p.n.e.), Kossus Korneliusz Lentulus, Gajusz Kaniniusz Gallus czy Lucjusz Korneliusz Lentulus (12 r. p.n.e.).

Najczęstszą praktyką w augustowskim mennictwie sygnowanym imionami triumwirów monetarnych było z jednej strony przywoływanie na monetach przodków rodowych – mitycznych lub rzeczywistych, zarówno w kontekście wizualizowanych lub jedynie wzmiankowanych w legendach postaci, jak i czynów przez nich dokonanych, z drugiej – kopiowanie lub inspirowanie się starymi monetami rodowymi, wybijanymi przez wcześniejszych triumwirów monetarnych w epoce republikańskiej. Dobrym przykładem są monety przedstawiciela plebejskiej *gens Calpurnia*⁷ Gnejsza Kalpurniusza Pizona, triumwira monetarnego w 22 roku p.n.e. Wcześniej walczył w Hiszpanii, z której powrócił ok. 23 roku p.n.e., natomiast na przełomie lat 16 i 15 p.n.e. jako legat Augusta wziął udział w walkach przeciwko Windelikom. Konsulat sprawował w 7 roku p.n.e. wraz z Tyberiuszem Klaudiuszem Neronem, późniejszym cesarzem, następnie objął namiestnictwo Afryki, a na przełomie 9 i 10 roku n.e. był legatem konsularnym w Hiszpanii *Tarraconensis*. Należał do braci arwalnych (*fratres aruales*) i, po śmierci Augusta, do *sodales Augustales*. Zaliczał się do najbliższego kręgu współpracowników Augusta i Tyberiusza. Niestety, świetna kariera polityczna skończyła się gwałtownie i tragicznie. Oskarżony o przyczynienie się do śmierci następcy tronu rzymskiego, Germanika, podczas pobytu w Syrii w latach 17–19 n.e. jako *legatus Augusti pro praetore*, doczekał się procesu w Rzymie, podczas którego popełnił samobójstwo⁸. Obok niewątpliwego zamiaru uczczenia Augusta, jak czynili standardowo wszyscy *Illviri*, poprzez umieszczenie na awersie jego podobizny, Kalpurniusz Pizon sygnował swoim imieniem asy opatrzone na rewersach wizerunkiem Numy

⁷ Na temat *gens Calpurnia* zob. I. Hofmann-Löbl, *Die Calpurnii: politisches Wirken und familiäre Kontinuität*, Frankfurt am Main 1996.

⁸ Na temat osoby, pochodzenia i kariery politycznej Gnejsza Kalpurniusza Pizona zob. RE III 1, 1897, *Calpurnius* (70), col. 1380–1382 (E. Groag); PIR C 287; I. Hofmann-Löbl, op. cit., s. 234 nn.; H. Leclerc, op. cit., s. 151–152. O procesie: *Senatus Consultum de Cn. Pisone Patre. Uchwała senatu rzymskiego w sprawie Gnejsza Pizona Ojca*, przekł. T. Fabiszak et al., Poznań 1998; Tac. *Ann.* 3, 12–18.

Pompiliusza (il. 1)⁹. Obecność tego motywu wiązała się, jak przypuszcza większość badaczy, z zamiarem upamiętnienia genezy rodu *Calpurnii*, który wywodził swoje pochodzenie od Kalpusa, syna Numy¹⁰.

Il. 1. Moneta wybita za Augusta, w 22 r. p.n.e.¹¹ *Æ dupondius*. Mennica: Rzym. *IIIvir*: Cn. Piso Cn. f. Awers: CAESAR AVGVSTVS TRIBVNIC POTEST, głowa Augusta w prawo. Rewers: CN PISO CN F IIIIVIR A A A F F, głowa brodatego Numy Pompiliusza w diademie, w prawo. RIC I², *Aug.* 394.

„Asy Numy” świadczą o tym, że sięganie do tradycji mitycznej, w której zakorzenione były dzieje rodów arystokratycznych, miało swoją niezaprzeczną wartość dodaną w procesie kreowania odpowiednio korzystnego wizerunku młodego arystokraty. W przypadku omawianych monet daje się zauważyć jeszcze jeden aspekt rodowy. W niektórych emisjach Pizon uwiecznił również swojego ojca, Gnejusza Kalpurniusza Pizona Frugi, konsula z 23 roku p.n.e., który też rozpoczął swoją karierę od objęcia urzędu

⁹ Tzw. asy Numy – RIC I², *Aug.* 390–396. Analiza emisji monet przez niego sygnowanych, stan badań i komentarz: A. Küter, *op. cit.*, s. 35–48 (asy Numy: *ibidem*, s. 38–48).

¹⁰ A. Küter, *op. cit.*, s. 45 oraz przyp. 314. Przeciwnego zdania jest Paul Meyboom, który wyszedł z założenia, że za Augusta nie były możliwe tak spersonalizowane inicjatywy na monetach, dlatego musiały się one wiązać jedynie z Augustem (P. Meyboom, *The Creation of an Imperial Tradition. Ideological Aspects of the House of Augustus*, [w:] K.A. E. Enenkel, I.L. Pfeijffer (red.), *The Manipulative Mode. Political Propaganda in Antiquity. A Collection of Case Studies*, Leiden 2005, s. 219–274. Kalpus, syn Numy, jako mityczny przodek Kalpurniuszy: Plut. *Num.* 21, 3.

¹¹ Datacja wg A. Küter, *op. cit.*, s. 41.

Illviri monetales, wybijając monety dla Pompejusza (49–48 rok p.n.e.)¹². Owo upamiętnienie ojca nastąpiło na dwa sposoby: w drodze umieszczenia filiacji w legendach rewersu (CN PISO CN F IIIVIR A A A F F) oraz nawiązania do wybijanego przez ojca typu monetarnego z głową Numy na awersie i dziobem okrętu na rewersie, co stanowiło reminiscencję morskich zwycięstw Pompejusza nad piratami w 67 roku p.n.e.¹³ W ten sposób, poprzez podwójne nawiązanie do historii rodu – mityczne, do Numy, i rzeczywiste – do typu monetarnego własnego ojca, Kalpurniusz Pizon upamiętnił genealogię własnego rodu.

Sięgnięcie do tradycji monarchicznej wydało się atrakcyjne również Publiuszowi Petroniuszowi Turpilianusowi, który urzędował w 18 roku p.n.e.¹⁴ Wybite przez niego denary ukazują na rewersie Tarpeję, legendarną westalkę, córkę Spuriusza Tarpejusza, dowodzącego obroną Kapitolu podczas najazdu Sabinów, wywołanego porwaniem Sabineek¹⁵. Według legendy, w trakcie oblężenia Tarpeja zakochała się w wodzu Sabinów, Tytusie Tacjuszu, i obiecała otworzyć Sabinom bramy bronionej przez Rzymian twierdzy. Po spełnieniu obietnicy została jednak zabita przez Sabinów, którzy rzucili

¹² Ojciec triumwira, homonimiczny *Illvir monetalis*: RE III 1, 1897, *Calpurnius* (95), col. 1391–1392 (F. Münzer); PIR² C 286; DNP II, 1997, *Calpurnius* (1), s. 943–944 (K.-L. Elvers). Cn. Piso (49–48 r. p.n.e.): RRC 446. Datacja działalności ojca triumwira waha się między 49 a 48 r. p.n.e. Według większości starszych opracowań był to 49 r. (streszczenie dyskusji: B. Woytek, *Arma et nummi. Forschungen zur römischen Finanzgeschichte und Münzprägung der Jahre 49 bis 42 v. Chr.*, Wien 2003, s. 113–114). Pogląd ten zrewidował B. Woytek, op. cit., s. 113–119, przesuując tę datę na rok później (48 r. p.n.e.) i argumentując za inną niż hiszpańska lokalizacją mennicy (Iliria). Akceptacja poglądu Woytki: A. Küter, op. cit., s. 42. Inni przedstawiciele rodu *Calpurnii*, którzy pełnili w swojej karierze urząd triumwira monetarnego: Kwintus Pizon Caepio (100 r. p.n.e.): RRC 330, Lucjusz Pizon Frugi (90 r. p.n.e.): RRC 340, Lucjusz Pizon Frugi, syn Lucjusza (67 r. p.n.e.): RRC 408, Gnejusz Pizon Frugi (31 r. p.n.e.): RRC 547.

¹³ RRC 446/1; A. Küter, op. cit., s. 42, przyp. 294.

¹⁴ P. Petronius Turpilianus: RE XIX 1, 1937, *Petronius* (74), col. 1227–1228 (E. Groag); PIR² P 314; H. Leclerc, op. cit., s. 165.

¹⁵ RIC I², *Aug.* 299. Na temat triumwira monetarnego P. Publiusza Turpilianusa i monet przez niego sygnowanych A. Küter, op. cit., s. 63–113. Obszerny komentarz do omawianego typu monetarnego monety: A. Küter, op. cit., s. 90–98.

na nią swoje tarcze. Miejsce, gdzie miała zginąć, nazwano Skalą Tarpejską¹⁶. Denary triumwira augustowskiego, sygnowane na awersie imieniem Cezara Augusta i ukazujące jego podobiznę, zdobią rewersy podpisane imieniem Turpilianusa i przedstawieniem Tarpei z uniesionymi rękoma, do połowy przykrytej tarczami Sabinów (il. 2).

Il. 2. Moneta wybita za Augusta, w 19 r. p.n.e. AR *denarius*. Mennica: Rzym. *IIIvir*. P. Petronius Turpilianus. Awers: CAESAR AVGVSTVS, głowa Augusta w prawo. Rewers: TVRPILIANVS III VIR, Tarpeja stojąca na wprost, obie ręce uniesione, do pasa przykryta tarczami Sabinów. RIC I², *Aug.* 299.

Jak można sądzić, tematyka związana z historią Tarpei została zaczerpnięta z republikańskiego denara Lucjusza Tituriusza Sabinusa z 89 roku p.n.e., na którym widać westalkę pomiędzy dwoma żołnierzami sabińskimi rzucającymi na nią swoje tarcze (il. 3)¹⁷.

¹⁶ Dion. Hal. *Ant. Rom.* 2, 38–40; Liv. 1, 11, 5–9; Prop. 4.4; Ov. *Fast.* 1, 261–262; *Met.* 14, 776; Val. Max. 9, 6, 1. Komentarze do legendy o Tarpei: RE IV A2, 1932, *Tarpeia*, col. 2332–2342 (F. Mielentz); J. Fugmann, *Königszeit und frühe Republik in der Schrift „De viris illustribus urbis Romae“*. *Quellenkritisch-historische Untersuchungen 1: Die Königszeit*, Frankfurt am Main 1990, s. 119–120; LIMC VII, 1994, *Tarpeia*, s. 846–847 (J.P. Small); DNP XII, 2002, *Tarpeia*, s. 29 (S. Zimmermann).

¹⁷ RRC 344/2. A. Küter, op. cit., s. 92.

Il. 3. Moneta wybita za republiki, w 89 r. p.n.e. AR *denarius*. Mennica: Rzym. *IIIvir*: L. Titurius L. f. Sabinus. Awers: SABIN, głowa Tacjusza, w prawo. Rewers: L TITVRI, Tarpeja na wprost, przed nią tarcze, przykrywające ją do pasa; obie ręce uniesione, z lewej i prawej strony dwaj żołnierze z tarczami; powyżej sceny – gwiazda. RRC 344/2.

Przypuszcza się, że denary Turpilianusa z motywem Tarpei mogły mieć konotację rodzinną, ponieważ *gens Petronia*, do której należał, najprawdopodobniej pochodziła z regionu sabińskiego¹⁸. Zdaniem Alexy Küter triumwir zamierzał przypomnieć Rzymianom historię Tarpei, potępiając przy tym, jako przedstawiciel Sabinów, jej mało patriotyczny czyn i tym samym przedstawiając Sabinów w wyjątkowo korzystnym świetle¹⁹.

Innym ciekawym przykładem wzorowania się na starych monetach rodowych, jak i upamiętnienia poprzednika(ów), są denary Lucjusza Akwiliusza Florusa, triumwira monetarnego z 18 roku p.n.e., przedstawiciela zasłużonej *gens Aquilia*, blisko spokrewnionego z niejakim Lucjuszem Akwiliuszem Pomptiną Florusem Turcjanusem Gallusem²⁰. Wśród jego rodowych poprzedników było dwóch republikańskich triumwirów monetarnych, homonimicznych Maniuszów Akwiliuszów, którzy pełnili swoje

¹⁸ Więcej na ten temat A. Küter, op. cit., s. 93, przyp. 653. Pochodzenie sabińskie Petroniuszy to jedynie hipoteza (zob. A. Küter, op. cit., s. 63, przyp. 439), gdyż źródła nie pozwalają na pewną identyfikację.

¹⁹ A. Küter, op. cit., s. 96.

²⁰ Prawdopodobnie był jego synem. Lucjusz Akwiliusz Pomptina Turcjanus Gallus: RE II 1, 1895, *Aquilius* (22), col. 327 (E. Klebs); PIR² A 993. Lucjusz Akwiliusz Florus: RE II 1, 1895, *Aquilius* (21), col. 327 (E. Klebs); DNP I, 1996, s. 938 (W. Eck); PIR² A 991. Analiza działalności mennicznej L. Akwiliusza Florusa, stan badań i komentarz: A. Küter, op. cit., s. 113–124.

urzędy odpowiednio w 109/108 roku p.n.e. i w 71 roku p.n.e. Pierwszy z nich był konsulem w 101 roku p.n.e. (z Gajuszem Mariuszem) i prokonsulem na Sycylii, gdzie odniósł zwycięstwo nad Atenionem, przywódcą niewolników w II wojnie z niewolnikami²¹. Za tę zasługę senat przyznał mu owację²². Drugim triumwirem monetarnym był Maniusz Akwiliusz, prawdopodobnie wnuk lub syn poprzedniego, dzierżący stanowisko triumwira monetarnego w latach siedemdziesiątych²³.

Lucjusz Akwiliusz Florus w swojej działalności menniczej wzorował się na monecie podpisanej imieniem Maniusza Akwiliusza, triumwira monetarnego z 71 roku p.n.e. Ów republikański denar *serratus* zawierał na awersie popiersie *Virtus*, natomiast na rewersie żołnierza podnoszącego z kolan Sycylię (il. 4)²⁴.

Il. 4. Moneta wybita za republiki, w 71 r. p.n.e. AR *denarius serratus*. Mennica: Rzym. *IIIvir*: M. Aquillius. Awers: VIRTVS IIIVIR, popiersie *Virtus*, w prawo. Rewers: MN AQVIL, MN F MN, SICIL (w odcinku), żołnierz stojący w lewo, spoglądający do tyłu, trzymający w lewej ręce tarczę i podnoszący Sycylię. RRC 401/1.

Niewątpliwie były to nawiązania do sukcesów militarnych jego przodka o tym samym imieniu, być może ojca, wspomnianego wyżej triumwira

²¹ Maniusz Akwiliusz: RE II 1, 1895, *Aquilius* (11), col. 324–326 (E. Klebs). Cic. *Leg. Agr.* 2, 83; Cic. *Verr.* 2, 3, 125 (tu błędnie Marcus Aquilius); 2, 5, 5; 2, 5, 14; Diod. 36, 10; Liv. *Per.* 69; Flor. 2, 7 (tu błędnie Tytus Akwiliusz).

²² Cic. *De or.* 2, 195; Ath. 5, 213.

²³ Maniusz Akwiliusz: RE II 1, 1895, *Aquilius* (9), col. 323 (E. Klebs). Nt. datacji zob. BMCRR I, 1910, s. xci, 412, 415–416; A. Küter, op. cit., s. 113.

²⁴ RRC 401/1.

monetarnego z 109/108 roku p.n.e. Już ów republikański denar jest przykładem pamięci o wybitnym przodku i jego sukcesach. Osobę Maniusza Akwiliusza upamiętniono nie tylko poprzez przedstawienie na rewersie personifikowanej Sycylii podnoszonej z kłęczek przez rzymskich legionistów czy legendę SICIL(ia), precyzującą miejsce odniesionego sukcesu, lecz również uosobienie cnoty męstwa *Virtus* na awersie. Omawiany denar *ser-ratus* posłużył jako wzorzec augustowskiemu triumwirowi monetarnemu, Lucjuszowi Akwiliuszowi, który kopiując w dwóch emisjach sygnowanych swoim imieniem motywy ikonograficzne republikańskiego awersu i rewersu, upamiętnił dwóch znacznych przodków rodowych, zarówno Maniusza, triumwira z 71 roku, jak również wcześniejszego Maniusza – triumwira z 109/108 roku p.n.e.²⁵ Pierwsza z emisji zawiera na awersie podobiznę *Vir-tus*, co świadczy o tym, że przodek triumwira identyfikował się z cnotą *Vir-tus*, którą następnie uhonorował kolejny przodek z 71 roku p.n.e. i wreszcie triumwir augustowski (il. 5)²⁶. Natomiast fakt zwycięstwa odniesionego na Sycylii przez odległego przodka Lucjusza Akwiliusza odnotowano na rewersie innej emisji Lucjusza z tego samego roku (18 r. p.n.e.), (il. 6)²⁷.

Il. 5. Moneta wybita za Augusta, ok. 19 r. p.n.e. AR *denarius*. Mennica: Rzym. *IIIvir*: L. Aquillius Florus. Awers: L A Q V I L L I V S F L O R V S I I I V I R, popiersie *Virtus* w hełmie, w prawo. Rewers: A V G V S T V S C A E S A R, August powożący bigą zaprzęgniętą w dwa słonie, w lewo, trzymający gałązkę laurową. RIC I², *Aug.* 301.

²⁵ RIC I², *Aug.* 301, 310.

²⁶ RIC I², *Aug.* 301. A. Küter, op. cit., s. 114–116.

²⁷ RIC I², *Aug.* 310. A. Küter, op. cit., s. 121–123.

Il. 6. Moneta wybita za Augusta, w 18 r. p.n.e. AR *denarius*. Mennica: Rzym. *IIIvir*: L. Aquilius Florus. Awers: CAESAR AVGVSTVS, głowa Augusta, w prawo. Rewers: L AQVILLIVS FLORVS IIIVIR, w odcinku: SICIL; żołnierz stojący w lewo, spoglądający do tyłu, trzymający w lewej ręce tarczę i podnoszący Sycylię. RIC I², *Aug.* 310.

Lucjusz nie mógł po prostu skopiować denara z 71 roku p.n.e. (a więc i awersu, i rewersu), ponieważ w czasach augustowskich triumwirów monetarni pozostawiali jedną stronę monety Augustowi. Powoływanie się na temat sycylijski obecne jest także w sygnowanej imieniem Lucjusza Akwiliusza serii aureusów zawierających wyobrażenie triskelionu, symbolu Sycylii²⁸. Tak częste przywoływanie tematyki sycylijskiej mogło wynikać z tradycji rodowej sięgającej III wieku p.n.e., kiedy reprezentant *gens Aquilia* zasłużył się na tym terenie²⁹. Na monetach sygnowanych swoim imieniem Lucjusz Akwiliusz zanotował również sukcesy innego swojego przodka, Maniusza Akwiliusza, konsula w 129 roku p.n.e.³⁰, który odniósł znaczące sukcesy w Azji, zwyciężając Arystonika, syna Eumenesa II, króla Pergamonu i pretendenta do tronu. Za ten sukces otrzymał od senatu prawo do triumfu w 126 roku p.n.e. Sukces ten i postać sławnego przodka uczcił na monetach sygnowanych swoim imieniem jego potomek o tym samym

²⁸ RIC I², *Aug.* 302. A. Küter, op. cit., s. 116–118.

²⁹ Por. osiągnięcia Gajusza Akwiliusza Florusa, konsula w 259 r. p.n.e. (pierwszy konsul w rodzie), który walczył na Sycylii przeciwko Hamilkarowi Barkasowi, co senat wynagrodził triumfem (RE II 1, 1895, *Aquilius* (20) (E. Klebs), col. 327; PIR² A 992).

³⁰ Maniusz Akwiliusz, konsul 129 r. p.n.e.: RE II 1, 1895, *Aquilius* (10), col. 323–324 (E. Klebs).

imieniu, wzmiankowany wyżej konsul z 101 roku p.n.e.³¹, a następnie triumwir augustowski, Lucjusz Akwiliusz Florus³². Podobną ikonografią, jako aluzją do sukcesów militarnych odniesionych na Sycylii, charakteryzuje się denar z Apollonii Mordiaem sygnowany imionami triumwirów monetarnych z 49 roku p.n.e. – Lucjusza Korneliusza Lentulusa i Gajusza Klaudiusza Marcellusa (il. 7)³³.

Il. 7. Moneta wybita za republiki, w 49 r. p.n.e. AR *denarius*. Mennica polowa Pompejusza na Wschodzie – Apollonia Mordiaem. *Illviri*: L. Cornelius Lentulus i C. Claudius Marcellus. Awers: Triskelion na wprost. Rewers: LENT MAR COS; Jowisz stojący frontalnie, głowa w prawo, trzymający błyskawicę i orła. RRC 445/1b.

Numizmat ten miał upamiętnić zdobycie Syrakuz w trakcie II wojny punickiej przez przodka Marcellusa o tym samym imieniu, słynnego wodza nagrodzonego prawem do złożenia *spolia opima* w świątyni Jowisza Feretriusa na Kapitolu w 222 roku³⁴.

Tworzenie na monetach swoistej genealogii rodowej praktykował także w 12 roku p.n.e. *Illvir* Kossus Korneliusz Lentulus, pochodzący z patry-

³¹ RRC 301/1. Rodzinną konotację tych monet akcentuje wielu badaczy. Zob. A. Küter, op. cit., s. 118.

³² RIC I², *Aug.* 303. A. Küter, op. cit., s. 118–119.

³³ RRC 445/1b.

³⁴ Plut. *Marc.* 30. I.H. Flower, *The Tradition of the Spolia Opima: M. Claudius Marcellus and Augustus*, „Classical Antiquity” 2000, 19, s. 34–64.

cjuszowskiej gałęzi *Cornelii Lentuli*³⁵. Przedstawiciele tego rodu obejmowali ważne urzędy państwowe od IV wieku p.n.e. Kossus był przypuszczalnie synem Gnejusza Korneliusza Lentulusa, konsula z 18 roku p.n.e.³⁶ Urząd triumwira monetarnego był w jego przypadku zapowiedzią dalszej kariery. Kilkanaście lat później sprawował konsulat (1 rok p.n.e.), następnie został członkiem *XVviri saris faciundis*, w latach 6–8 p.n.e. z powodzeniem zarządził Afrykę, został nagrodzony insygniami triumfu³⁷, natomiast w 33 roku pełnił urząd prefekta miasta. W kontekście naszych rozważań ważna jest emisja denarów z 12 roku p.n.e., których awers zdobi standardowe oblicze Augusta (bez wieńca laurowego) podpisane imieniem AVGVSTVS, natomiast rewers – stojący na *rostra* posąg jeźdźca trzymającego tropajon (il. 8)³⁸.

Il. 8. Moneta wybita za Augusta, w 12 r. p.n.e. AR *denarius*. Mennica: Rzym. *Illvir*: Cossus Cornelius Lentulus. Awers: AVGVSTVS, głowa Augusta, w prawo. Rewers: COSSVS CN F LENTVLVS; stojący na *rostra* posąg konny wodza trzymającego tropajon na lewym ramieniu. RIC I², *Aug.* 412.

³⁵ RE IV 1, 1900, *Cornelius* (182), col. 1364–1365 (E. Groag); PIR² C 1380; DNP III, 1997, *Cornelius* (26), s. 194 (W. Eck); H. Leclerc, op. cit., s. 154–155. Analiza emisji monet sygnowanych przez Kossusa: A. Küter, op. cit., s. 258–271.

³⁶ Gnejusz Korneliusz Lentulus: RE IV 1, 1900, *Cornelius* (180), col. 1361–1363 (E. Groag); PIR² C 1378.

³⁷ Dio 55, 28, 3–4; Vell. 2, 116, 2; Flor. 2, 31, 40–41. A. Gordon, *Quintus Veranius consul A.D. 49. A Study Based upon His Recently Identified Sepulchral Inscription*, Berkeley 1952, s. 314, nr 12; S. Peine, *De Ornamentis Triumphalibus*, Berolini 1885, s. 22–23, nr 9; K. Balbuza, *Triumfator. Triumf i ideologia zwycięstwa w starożytnym Rzymie epoki cesarstwa*, Poznań 2005, nr 11 (Aneks II: Triumfy i odznaki triumfalne za rządów Oktawiana Augusta).

³⁸ RIC I², *Aug.* 412.

Z powodu trudnej do identyfikacji ikonografii rewersu jest to jeden z częściej dyskutowanych denarów augustowskich. Nie ma całkowitej zgody co do identyfikacji posągu czy jeźdźca³⁹. Z czterech propozycji, jakie są dyskutowane w kwestii bohatera rewersu – Tyberiusz, August, Marek Agryppa i Aulus Korneliusz Kossus, najbardziej prawdopodobna jest, moim zdaniem, ostatnia⁴⁰. Ów sławny przodek Kossusa Lentulusa z IV wieku p.n.e. był jednym z trzech wodzów rzymskich, którzy ofiarowali Jowiszowi Feretriusowi jako *spolia opima* zbroję zdobytą na nieprzyjacielu w walce wręcz⁴¹. Za tą kandydaturą przemawia nie tylko aktualność tematu *spolia opima* za Augusta, lecz również sposób ukazania bohatera rewersu czy brzmienie legendy. Rewers ukazuje jeźdźca na koniu trzymającego tropajon, co współgra zarówno z funkcją, jaką Aulus Korneliusz Kossus pełnił w armii⁴² –

³⁹ Przebieg dyskusji nad ikonografią rewersu: A. Küter, op. cit., s. 258–266, szczeg. s. 260–262.

⁴⁰ Przychyłam się do koncepcji Karla Woelckego (K. Woelcke, *Beiträge zur Geschichte des Tropaions*, BJB 120, 1911, s. 127–235, tu s. 198–199, z którą ostatnio zgodziła się m.in. Alexa Küter (A. Küter, op. cit., s. 258–266). Pozostałe trzy propozycje identyfikacji jeźdźca są prawdopodobne, jednak mniej aniżeli A. Korneliusza Kossusa. Streszczenie dyskusji – A. Küter, op. cit., s. 260–261.

⁴¹ Aulus Korneliusz Kossus (RE IV 1, 1900, *Cornelius* (112), col. 1289–1292 (F. Münzer); PIR² C 1380), trybun wojskowy (*tribunus militum*) w 437 r. p.n.e. i konsul w 428 r., prawo do złożenia zbroi zdobytej na nieprzyjacielu jako *spolia opima* w świątyni Jowisza Feretriusa uzyskał w wyniku wygranego pojedynku z królem etruskiego miasta Weje, Larsem Tolumniuszem. W ten sposób, jak głosi tradycja rzymska, został drugim po mitycznym Romulusie i jednym z trzech w ogóle bohaterów, którym dane było dostąpić tego zaszczytu. Zob. Liv. 4, 19, 5; 4, 20, 2–3; Prop. 4, 10, 23 nn.; Plut. *Rom.* 16; Serv. *ad Aen.* 6, 841.

⁴² W przekazach antycznych zachowały się dwie tradycje co do funkcji, jaką miał pełnić w armii Aulus Korneliusz Kossus w momencie, gdy odniósł zwycięstwo nad Larsem Tolumniuszem i dedykował Jowiszowi Feretriusowi zbroję zabitego przez siebie króla Wejów jako *spolia opima*. Wedle jednej z nich był on wówczas trybunem wojskowym z władzą konsularną (Serv. *ad Aen.* 6, 841: „tribunus militaris consulari potestate”), według innej służył jako *magister equitum* (Liv. 4, 32, 4; Dionys. 12, 5: *χιλίαρχος* (chiliarchos); Val. Max. 3, 2, 4; por. Liv. IV 19, 1: „Erat tum inter equites tribunus militum A. Cornelius Cossus (...)”). Zob. jednak Liv. 4, 20, 6, gdzie historyk, powołując się na rozmowę z Augustem, zmienia zdanie i twierdzi, że Kossus musiał wówczas być w randze konsula. W dalszej części tej samej czwartej księgi nadal jednak utrzymuje, że Kossus pełnił funkcję *magister equitum* (Liv. 4, 32, 4). Na temat tego passusu u Liwiusza, jak również

jak i faktem, że zwycięstwo Kossusa nad królem Wejów zostało odniesione w walce wręcz, kiedy obaj wodzowie w pierwszym momencie starli się konno. W legendzie rewersu monety (legenda: COSSVS CN F LENTVLVS) widnieje zapis o filiacji triumwira monetarnego (CN(aei) F(ilio)). Dowodzi to jego pamięci o ojcu i rodzie *Cornelii*. Filiacja, choć miała w Rzymie charakter zwyczajowy, stanowiąc często element zapisu imienia, nie była regułą w przypadku emisji sygnowanych imionami triumwirów monetarnych. Jej obecność na omawianych denarach dowodzi dbałości triumwira o historię rodu. Dlaczego, zatem, nie mógłby również za pomocą ikonografii upamiętnić przodka, nawet jeśli był to odległy w czasie reprezentant rodu? Zwłaszcza, że w omawianym przypadku był to przodek niezwykle wybitny. Jeśli zgodzimy się z propozycją identyfikacji jeźdźca na rewersie jako Aulusa Kossusa, to w połączeniu z zawartymi w legendzie monetarnej, okalającej motyw ikonograficzny jeźdźca z tropajonem, informacjami o triumwirze monetarnym i jego ojcu tworzy się łańcuszek genealogiczny – upamiętnienie sławnego przodka (poprzez obraz), ojca (poprzez legendę) i samego triumwira augustowskiego (poprzez legendę). Byłby to zatem następny przykład budowania genealogii rodowej na monetach, w tym, jeśli rozpoznamy w obrazie zdobywcę *spolia opima* – powoływania się na jednego z najwybitniejszych wodzów republikańskich – Aulusa Korneliusza Kossusa⁴³.

Innymi przykładami sięgania do ważnych wydarzeń lub czynów poprzedników rodowych z okresu wczesnej republiki są dwie emisje denarów sygnowane imieniem triumwira monetarnego Gajusza Antystiusza Vetusa z 16 roku p.n.e., mogącego się pochwalić aż dwoma triumwirami monetarnymi w rodzie⁴⁴. Ich rewersy stanowią ważną dokumentację obrazową dzia-

wiarygodności słów Augusta zob. ostatnio np. T.J. Luce, *The Dating of Livy's First Decade*, [w:] J.D. Chaplin, Ch.S. Kraus (red.), *Oxford Readings in Classical Studies: Livy*, Oxford 2009, s. 19–26.

⁴³ A. Küter, op. cit., s. 262.

⁴⁴ Byli to Gajusz Antystiusz w 146 r. p.n.e. (RRC 2196/1–6) i Lucjusz Antystiusz Gragulus w 136 r. p.n.e. (RRC 238/1–3). Na temat triumwira monetarnego: RE I, 1894, *Antistius* (48), col. 2558–2559 (P. von Rohden); PIR² A 771; DNP I, 1996, *Antistius*, s. 798 (W. Eck); H. Leclerc, op. cit., s. 154. O Antystiuszu Vetusie oraz jego emisjach monetarnych szczegółowo A. Küter, op. cit., s. 201–220.

łalności fecjałów w zakresie rzymskiego prawa sakralnego, gdyż nawiązują do *foedus populi romani cum Gabinis* z V wieku p.n.e. (il. 9)⁴⁵.

II. 9. Moneta wybita za Augusta, w 16 r. p.n.e. AR *denarius*. Mennica: Rzym. *IIIvir*: C. Antistius Vetus. Awers: IMP CAESAR AVGVSTVS TR POT VIII, głowa Augusta, w prawo. Rewers: C ANTIST VETVS FOED P R C[V]M GABINIS; dwaj kapłani *capite velato*, stojący *vis-à-vis*, trzymający świnie nad ołtarzem ozdobionym girlandą. RIC P², Aug. 364.

Zainteresowanie triumwira monetarnego tym wydarzeniem mogło wynikać z zamiaru upamiętnienia jednego z jego odległych przodków – członka *gens Antistia* – Antystiusza Petro, który był zaangażowany w zawarcie tegoż *foedus*⁴⁶. Przypuszcza się, że w kręgach *IIIviri* dobrze znano stare tradycje i historie rodowe, stąd *IIIvir* mógł chcieć poprzez swoje emisje zwrócić uwagę na własne korzenie. Ponieważ motyw ikonograficzny rewersu nie musiał być zrozumiały dla wszystkich odbiorców, napis na rewersie, który towarzyszy wyobrażeniu ikonograficznemu, miał za zadanie precyzować i objaśniać obraz.

Możliwe, że z tą chlubną historią rodową utożsamiał się też Gajusz Antystiusz Reginus, triumwir z 13 roku p.n.e.⁴⁷, sygnujący swoim imieniem denary, stanowiące restytucje denarów wzmiankowanego przed chwilą triumwira z 16 roku, Gajusza Antystiusza Vetusa, z którym mógł być

⁴⁵ RIC P², Aug. 363 i 364.

⁴⁶ Zob. A. Küter, op. cit., s. 203.

⁴⁷ RE I, 1894, *Antistius* (40), col. 2258 (P. von Rohden); PIR² A 763; H. Leclerc, op. cit., s. 158. Szczegółowo na temat jego osoby i sygnowanych jego imieniem monet A. Küter, op. cit., s. 221–222.

spokrewniony⁴⁸. Kopiują one dwie emisje poprzednika w urzędzie – z motywem insygniów religijnych⁴⁹ oraz z *foedus cum Gabinis*.

Nawiązywanie do starych rodowych typów monetarnych jest też zauważalne na monetach podpisanych imieniem Lucjusza Korneliusza Lentulusa, triumwira z 12 roku p.n.e., konsula z 3 roku p.n.e. (wraz z M. Waleriuszem Messalą Messalinusem)⁵⁰, pochodzącego ze starego, znanego i wpływowego rodu patrycjuszowskiego *Cornelii*⁵¹. W rodzie kultywowano żywe tradycje triumwiralne – tylko w I wieku p.n.e. aż ośmiu jego przedstawicieli rozpoczynało swoje kariery od objęcia urzędu *Illviri monetales*⁵². W mennictwie sygnowanym swoim imieniem zdawał się inspirować rodowymi typami monetarnymi. Widać to na przykładzie denarów, których awers zdobi głowa Augusta (bez wieńca laurowego), natomiast rewers jest sygnowany imieniem Lentulusa i informacją o jego funkcji kapłańskiej: L LENTVLVS FLAMEN MARTIALIS, którą pełnił być może wzorem swojego (prawdopodobnie) dziadka, Lucjusza Korneliusza Lentulusa Nigra⁵³. Ikonografia rewersu przedstawia Augusta w wieńcu laurowym i w todze, opierającego się na tarczy z napisem „C(lipeus) V(irtutis)”, umieszczającego gwiazdę nad inną postacią trzymającą włócznię i wiktoriolę na globie⁵⁴ (il. 10). Ten typ ikonograficzny mógł mieć pierwowzór w rzymskim denarze z 100 roku p.n.e., sygnowanym imieniem przodka augustowskiego triumwira monetarnego, również trium-

⁴⁸ RIC I², *Aug.* 410–411.

⁴⁹ RIC I², *Aug.* 366.

⁵⁰ L. Korneliusz Lentulus: RE IV, 1, 1900, *Cornelius* (198), col. 1372–1373 (E. Groag); PIR² C 1384; DNP III, 1997, s. 194 (W. Eck); H. Leclerc, *op. cit.*, s. 154–155. Emisje triumwiralne: A. Küter, *op. cit.*, s. 271–281.

⁵¹ Na temat rodu R. Syme, *The Augustan Aristocracy*, Oxford 1986, s. 284–299; DNP III, 1997, s. 168 i 173 (K.-L. Elvers).

⁵² 100 r. p.n.e. – P. Korneliusz Lentulus Marcellinus (RRC 329); 88 r. p.n.e. – Gn. Korneliusz Lentulus Clodianus, syn Gnejusza (RRC 345); 76/75 r. p.n.e. – Gn. Korneliusz Lentulus Marcellinus (RRC 393); 74 r. p.n.e. – Korneliusz Lentulus Spinther, syn Publiusza (RRC 397); 59 r. p.n.e. (?) – Gn. Lentulus Marcellinus, syn Publiusza (RRC 549); 50 r. p.n.e. – P. Korneliusz Lentulus Marcellinus (RRC 439); 49 r. p.n.e. – L. Korneliusz Lentulus (RRC 445); 43/42 r. p.n.e. – L. Korneliusz Lentulus Spinther (RRC 500).

⁵³ L. Korneliusz Lentulus Niger: RE IV, 1, 1900, *Cornelius* (234), col. 1391 (F. Münzer); DNP III, 1997, s. 175 (K.-L. Elvers).

⁵⁴ RIC I², *Aug.* 415.

wira, P. Korneliusza Lentulusa Marcellinusa. Moneta ta przedstawia na awersie popiersie Herkulesa od tyłu, natomiast na rewersie boginię Romę stojącą frontalnie, trzymającą włócznię i koronowaną wieńcem przez męską postać (*Genius Populi Romani*), trzymającą *cornucopiae* (il. 11)⁵⁵.

Il. 10. Moneta wybita za Augusta, w 12 r. p.n.e. AR *denarius*. Mennica: Rzym. *Illvir*: L. Lentulus. Awers: AVGVSTVS, głowa Augusta, w prawo. Rewers: L LENTVLVS FLAMEN MARTIALIS; z lewej strony monety posąg Agryppy ukazany frontalnie (?), z wiktoriolą w prawej ręce i włócznią w lewej, koronowany gwiazdą przez Augusta, stojącego z prawej strony przedstawienia i trzymającego opartą na ziemi tarczę z napisem C(lipeus) V(irtutis). RIC P, *Aug.* 415.

Il. 11. Moneta wybita za republiki, w 100 r. p.n.e. AR *denarius*. Mennica: Rzym. *Illvir*: P. Cornelius Lentulus Marcellinus. Awers: ROMA, popiersie Herkulesa w skórze lwa, w prawo, ukazane od tyłu; z lewej strony tarcza. Rewers: LENT MAR F (w odcinku), przedstawienie okolone wieńcem laurowym – Roma stojąca frontalnie, trzymająca włócznię, koronowana przez Geniusza Ludu Rzymskiego (*Genius Populi Romani*) trzymającego *cornucopiae*. RRC 329/1b.

⁵⁵ RRC 329/1b.

Gdy prześledzimy emisje innych *Illviri* z okresu republiki, okaże się, że korzystanie z bogactwa motywów stosowanych w mennictwie sygnowanym imionami przodków rodowych było w rodzie Lentulusów tradycją⁵⁶. Gnejusz Korneliusz Lentulus Marcellinus, triumwir monetarny z 76/75 roku p.n.e.⁵⁷, umieścił na awersie swoich denarów hiszpańskich wyobrażenie Geniusza Ludu Rzymskiego (il. 12)⁵⁸, który wcześniej, tj. w 100 roku p.n.e., został użyty jako motyw ikonograficzny na rewersie przodka, wspomnianego przed chwilą triumwira monetarnego, P. Korneliusza Lentulusa Marcellinusa z 100 roku p.n.e. (il. 11)⁵⁹. Z kolei rok później z motywu Geniusza skorzystał Publiusz Korneliusz Lentulus Spinther, *Illvir* z 74 roku p.n.e.⁶⁰, który umieścił go na rewersach sygnowanych swoim imieniem denarów z Rzymu. Jego *Genius Populi Romani* siedzi frontalnie na krześle kurulnym, trzymając *cornucopiae* i berło (il. 13)⁶¹.

Il. 12. Moneta wybita za republiki, w 76-75 r. p.n.e. AR *denarius*. Mennica hiszpańska. *Illvir*: Cn. Lentulus. Awers: G P R, popiersie *Genius Populi Romani*, w prawo. Rewers: EX S C (od lewej do prawej), CN LEN Q, berło z wieńcem laurowym, glob i ster. RRC 393/1.

⁵⁶ A. Küter, op. cit., s. 273–274.

⁵⁷ RE IV 1, 1900, *Cornelius* (228), col. 1389–1390 (F. Münzer); DNP III, 1997, *C. Lentulus Marcellinus*, s. 175 (K.-L. Elvers).

⁵⁸ RRC 393/1a.

⁵⁹ RRC 329/1d.

⁶⁰ Publiusz Korneliusz Lentulus Spinther: RE IV 1, 1900, *Cornelius* (238), col. 1392–1398 (F. Münzer); DNP 1, 1964, *Cornelius* [I 49], s. 1311 (H. G. Gundel); DNP 3, 1997, *Cornelius* [I 54], s. 175–176 (K.-L. Elvers).

⁶¹ RRC 397/1.

Il. 13. Moneta wybita za republiki, w 71 r. p.n.e. AR *denarius*. Mennica: Rzym. *IIIvir*: P. Lentulus P. f. L. n. Spinther. Awers: Q S C, brodata głowa Herkulesa, w prawo. Rewers: P LENT P F, [L] N, *Genius Populi Romani* siedzący frontalnie na krześle kurulnym, trzymający cornucopiae w prawej ręce i berło w lewej, koronowany przez Wiktorię, lecącą w lewo. RRC 397/1.

W augustowskim mennictwie opatrzonym imionami triumwirów monetarnych znajdują się również wyraźne odniesienia do miejsc pochodzenia urzędników lub rodów, z których się wywodzili, a także tamtejszych lokalnych tradycji religijnych. Dla przykładu przytoczmy aureusy i denary z 19 roku p.n.e. wybite za urzędowania Kwintusa Rustiusza z *gens Rustia*⁶², na których, obok tradycyjnych nawiązań do Augusta, obecny jest motyw Fortuny. Przedstawienia popiersi tej bogini znajdują się na *ferculum* (il. 14)⁶³.

⁶² Kwintus Rustiusz i *gens Rustia*: RE I 1, 1914, *Rustius* (1), col. 1243 (F. Münzer); PIR² R 231; H. Leclerc, op. cit., s. 162.

⁶³ RIC I², *Aug.* 321 i 322. Analiza jego monet, stan badań i komentarz: A. Küter, op. cit., s. 52–61.

Il. 14. Moneta wybita za Augusta, w 19/ 18 r. p.n.e. AR *denarius*. Mennica: Rzym. *IIIvir*: Q. Rustius. Awers: Q RVSTIVS FORTVNAE ANTIAT, dwa popiersia, w prawo: *Fortuna Victrix* i *Fortuna Felix* umieszczone na rampie. Rewers: CAESARI AVGVSTO EX SC, ołtarz podpisany FOR RE. RIC I², Aug. 322.

Jak ustalił Otto Brendel, znajdujące się na awersach wymienionych monet popiersia to wyobrażenia kultowe *Fortunae Antiatinae* (*Fortuna Victrix* i *Fortuna Felix*)⁶⁴. Najprawdopodobniej były to tzw. „ruchome” wizerunki kultowe Fortuny z sanktuarium tej bogini z Lacjum⁶⁵. Kult tej bogini był w tej części Italii mocno rozpowszechniony, a *gens Rustia* wywodziła się właśnie stamtąd. Wybór motywu Fortuny mógł być zatem powodowany zamiarem upamiętnienia miejsca pochodzenia triumwira monetarnego i jakiegoś bliskiego związku *gens Rustia* z kultem czczonej tam bogini⁶⁶. Nie można przy tym wykluczyć, że Rustiusz był jakoś spokrewniony z niejakim Gajuszem Rustiuszem Severusem, który dedykował Fortunie duży ołtarz z marmuru⁶⁷. Może właśnie do tego przybytku zamierzał nawiązać *IIIvir*,

⁶⁴ Otto Brendel (O. Brendel, *Two Fortunaes, Antium and Praeneste*, „American Journal of Archaeology” 1960, 64, s. 41–47) zidentyfikował przedstawione boginie jako *Fortunae Antiatinae*. Stan badań na temat ikonografii awersu wraz z własnym komentarzem prezentuje A. Küter, op. cit., s. 55–58.

⁶⁵ Jest to hipoteza Furio Lenziego z początku XX w. (F. Lenzi, *La statua d’Anzio tipo della Fortuna nelle monete repubblicane*, „Rasegna Numismatica” 1910, 4, s. 59), którą poparł i rozwinął pół wieku później Otto Brendel (O. Brendel, op. cit., s. 41–47).

⁶⁶ A. Küter, op. cit., s. 52–58.

⁶⁷ CIL VI 174: FORTVNAE C RVSTIVS SEVERVS. Zob. A. Küter, op. cit., s. 52.

który na swoich denarach z Fortuną przedstawił ołtarz tej bogini⁶⁸. Warto też nadmienić, że augustowski Kwintus Rustiusz mógł być też spokrewniony (wnuk?) z Lucjuszem Rustiuszem, triumwirem monetarnym z 76 lub 74 roku p.n.e., na którego monecie republikańskiej widnieje przedstawienie barana (il. 15)⁶⁹. Głowy baranie umieszczano bowiem również na rewersach omawianych denarów augustowskich jako element dekoracji ołtarza poświęconego za Augusta Fortunie *Redux*, który został tam przedstawiony⁷⁰.

Il. 15. Moneta wybita za republiki, w 74 r. p.n.e. AR *denarius*. Mennica: Rzym. *Illvir*: L. Rustius. Awers: Głowa Marsa w hełmie, w prawo, S C (z lewej strony). Rewers: L RVSTI, baran stojący w prawo. RRC 389/1.

Prawdopodobnie miały one pełnić funkcję atrybutu sakralnego lub apotropaicznego. Możliwe, że baran był w *gens Rustia* czymś w rodzaju herbu rodowego i dlatego znalazł się na monetach republikańskiego Lucjusza Rustiusza i augustowskiego Kwintusa Rustiusza⁷¹.

Drugi przykład możliwego nawiązywania do miejsc pochodzenia urzędników, ewentualnie rodów, z których się wywodzili, ich przedstawicieli i dokonań czy miejscowych tradycji religijnych, stanowią monety wspomnianego już wcześniej Publiusza Petroniusza Turpilianusa, triumwi-

⁶⁸ RIC I², *Aug.* 322. A. Küter, op. cit., s. 52, przyp. 352.

⁶⁹ RRC 389/1: 76 r. p.n.e.

⁷⁰ Omówienie ikonografii rewersu, jego poszczególnych elementów oraz stanu badań i komentarz: A. Küter, op. cit., s. 58–61. O ołtarzu: RG 11; Dio 54, 10, 3.

⁷¹ A. Küter, op. cit., s. 57.

ra z *gens Petronia*. Na awersach jego aureusów z mennicy rzymskiej, sygnowanych imieniem triumwira, przedstawiono wizerunki bóstw Feronii i Libera (il. 16)⁷².

Il. 16. Moneta wybita za Augusta, w 19/ 18 r. p.n.e. AV aureus. Mennica: Rzym. *IIIvir*: P. Petronius Turpilianus. Awers: TVRPILIANVS IIIVIR, głowa Libera, w prawo, w wieńcu z bluszczu. Rewers: AVGVSTO OB C S w dwóch liniach w ramach wieńca dębowego. RIC I², Aug. 278.

Ponieważ w starszej literaturze numizmatycznej uważano, że *Petronii* wywodzili się z kraju Sabinów⁷³, wybór tych motywów ikonograficznych wydawałby się zrozumiały⁷⁴. Liber i Libera tworzyły wraz z Ceres triadę powstałą w początkach republiki, odpowiadającą eleuzyńskiej triadzie Demeter, Dionizosa i Kory, którym poświęcono świątynię na Awentynie. Kult Libera rozprzestrzenił się dość szybko w Rzymie, a sami Petroniusze byli za niego w pewien sposób odpowiedzialni z racji tego, że w sam proces rozwoju tegoż kultu zaangażowany był żyjący w czasach królewskich Petroniusz Sabinus. Miał on sporządzić u schyłku monarchii kopie Ksiąg Sybilliń-

⁷² RIC I², Aug. 278 i 279. A. Küter, op. cit., s. 63–67 (analiza awersu i rewersu, stan badań, komentarz).

⁷³ M.in. RE VI 2, 1909, *Feronia* (2), col. 2217–2219 (G. Wissowa). Nie ma jednak jednoznacznych dowodów na sabińskie pochodzenie Petroniuszy. Na podstawie brzmienia nazwy rodu wskazywano na możliwe pochodzenie etruskie (J.F. Hall, *The Municipal Aristocracy of Etruria and their Participation in Politics at Rome B.C. 92 – A.D. 14*, Ann Arbor 1984, s. 157–158). Według Alexy Küter (eadem, op. cit., s. 63–64) ród pochodził ze środkowej Italii; badaczka nie wyklucza jednak pochodzenia sabińskiego.

⁷⁴ Inne kierunki interpretacji tych emisji omawia Alexa Küter, op. cit., s. 64–66.

skich⁷⁵. Na ich podstawie sprowadzono do Rzymu kult triady eleuzyńskiej, której nadano wspomniane już imiona łacińskie. Ponieważ na awersach aureusów Turpilianusa umieszczono nie tylko Libera, lecz także Feronię (odpowiednik Libery)⁷⁶, omawiane monety rozważa się właśnie w kontekście sabińskim⁷⁷. Zdaniem Adriena Bruhla Turpilianus mógł chcieć za pomocą wyobrażenia głowy Libera wskazać na związany z tym bóstwem aspekt wolności i własną tożsamość sabińską⁷⁸. Według Alexy Küter Turpilianus mógł zamierzać za pomocą omawianych monet zwrócić uwagę na renowację świątyni na Awentynie przez Augusta⁷⁹, jednak niemiecka badaczka podkreśla, że ikonografia awersu powinna być rozumiana w kontekście samego triumwira monetarnego tudzież jego sabińskich korzeni⁸⁰. Istotny jest tu bowiem kontekst definiowany przez obecność Feronii na drugim z awersów. Z uwagi na brak wyobrażenia Ceres, a także na obecność Feronii, a nie Libery, powątpiewa ona w teorię związaną z Petroniuszem Sabinusem dominującą w starszych opracowaniach⁸¹. Z drugiej strony, obecność sabińskiej Feronii mogła wskazywać na zamiar rozpropagowania za pomocą monet jej kultu w Rzymie⁸².

Podjmując tematykę rodową, triumwirowie monetarni pośrednio promowali również samych siebie. Zdarzały się jednak przypadki, że czynili to w sposób bezpośredni. Wspominany wcześniej Lucjusz Akwiliusz Florus nie tylko przypominał o sukcesach sycylijskich swojego przodka⁸³, lecz czynił też aluzje do własnego *cognomen*, który pochodził od łac. *flos* = kwiat. Na rewersach aureusów i denarów z 18 roku p.n.e., mających na awersie podobiznę Augusta, ulokowano otwarty kwiat liliowca (il. 17)⁸⁴.

⁷⁵ Dion Hal. *Ant.* 4, 62, 4.

⁷⁶ RIC I², *Aug.* 279.

⁷⁷ Zob. A. Küter, op. cit., s. 63–64.

⁷⁸ A. Bruhl, *Liber Pater. Origine et expansion du culte dionysiaque à Rome et dans le monde Romaine*, Paris 1953, s. 41.

⁷⁹ Ibidem.

⁸⁰ A. Küter, op. cit., s. 64–66, 68–69.

⁸¹ RIC I², *Aug.* 279.

⁸² A. Küter, op. cit., s. 68–69.

⁸³ RIC I², *Aug.* 301; RIC I² *Aug.* 310.

⁸⁴ RIC I², *Aug.* 308 (aureus) i 309 (denar). Analiza stylistyczna i interpretacja monet, stan badań: A. Küter, op. cit., s. 123–124.

Il. 17. Moneta wybita za Augusta, w 19/ 18 r. p.n.e. AR *denarius*. Mennica: Rzym. *IIIvir*: L. Aquillius Florus. Awers: CAESAR AVGVSTVS, głowa Augusta, w prawo. Rewers: L AQVILLIVS FLORVS III VIR, rozwinięty kwiat. RIC I², Aug. 309.

Podobną praktykę zdawał się realizować Marek Sankwiniusz, triumwir monetarny z 17 roku p.n.e., przedstawiciel *gens Sanguinia* etruskiego pochodzenia, o którego karierze, tudzież powiązaniach rodzinnych niewiele wiadomo⁸⁵. Rewersy aureusów i denarów z mennicy rzymskiej sygnowane na rewersach jego imieniem przedstawiają kometa nad głową młodzieńca w wieńcu laurowym (il. 18)⁸⁶. Istniejące w nauce interpretacje ikonografii rewersu idą w kierunku tradycji związanej z Juliuszem Cezarem i Augustem w kontekście m.in. *ludi saeculares*⁸⁷, czego nie można wykluczyć. Możliwe jest tu jednak również nawiązanie do *gentilicium* triumwira monetarnego – SANQVINIVS, na co wskazał Robert Gurval⁸⁸. Łacińskie słowo *sanguineus* to często występujący epitet i synonim komet w źródłach z epoki augustow-

⁸⁵ Marek Sankwiniusz: RE I 2, 1920, *Sanquinius* (2), col. 2286 (E. Groag); PIR² S 177; H. Leclerc, op. cit., s. 162–163. Nt. *Gens Sanguinia* M. Torelli, *Senatori etruschi della tarda repubblica e dell'impero*, DialA 3, 1969, s. 326–327; J.F. Hall, op. cit., s. 364; idem, *The Saeculum Novum of Augustus and Its Etruscan Antedescents*, ANRW II 16, 3, 1986, s. 2564–2589, tu s. 2583.

⁸⁶ RIC I², Aug. 337–338: M SANQVINIVS III VIR. Analiza emisji, stan badań, komentarz: A. Küter, op. cit., s. 147–152.

⁸⁷ Streszczenie dyskusji: A. Küter, op. cit., s. 148–152.

⁸⁸ R.A. Gurval, *Caesar's Comet: The Politics and Poetics of an Augustan Myth*, „Memoirs of the American Academy in Rome” 42, 1997, s. 60. Interpretacji tej nie wyklucza też A. Küter, op. cit., s. 152.

skiej i późniejszych⁸⁹. Ponadto, jak zauważyła Alexa Küter, sam związek komety z *ludi saeculares* miał etruskie korzenie, podobnie jak *gens Sanquinia*, z której wywodził się Marek Sankwiniusz⁹⁰.

Il. 18. Moneta wybita za Augusta, w 17 r. p.n.e. AR *denarius*. Mennica: Rzym. *Illvir*: M. Sanquinus. Awers: AVGVSTVS DIVI F, głowa Augusta, w prawo. Rewers: M SANQVINIVS IIIIVIR, głowa boskiego Juliusza Cezara w wieńcu laurowym; powyżej kometa. RIC I², *Aug.* 338.

Zasługi swoje lub ojca mógł też podkreślać Lucjusz Kaniniusz Gallus, triumwir monetarny z 12 roku p.n.e.⁹¹ Na serii denarów sygnowanych jego imieniem wyobrażono *subsellium* – niskie siedzisko w kształcie ławki⁹². Część badaczy stoi na stanowisku, że wyobrażenie odnosi się do władzy trybunskiej Augusta, inni – że do tradycji rodowej Kaniniusza⁹³. Wywodził się on bowiem z rodu plebejskiego *Caninii*, a jeden z bezpośrednich przod-

⁸⁹ Verg. *Aen.* 10, 272–273; Calp. *Ecl.* 1, 79–80; Petron. *Sat.* 122 i 139–140; Sil. *Pun.* 1, 461–462.

⁹⁰ A. Küter, op. cit., s. 152.

⁹¹ Lucjusz Kaniniusz Gallus: RE III 2, 1899, *Caninius* (5), col. 1477 (E. Groag); RE Suppl. I 1, 1903, *Caninius* (5), col. 273 (F. Münzer); RE Suppl. 12, 1970, *Caninius* (5), col. 136 (R. Hanslik); PIR² C 390; H. Leclerc, op. cit., s. 154. Jako *Illvir*: A. Küter, op. cit., s. 281–294.

⁹² RIC I², *Aug.* 417. Analiza tej emisji, stan badań i komentarz: A. Küter, op. cit., s. 286–288. *Subsellium* to tradycyjne niskie siedzisko w kształcie ławki, bez oparcia, używane wspólnie przez trybunów ludowych. M.in. w RIC I², *Aug.* 417 podano niedokładnie jego nazwę jako *bisellium*. Na temat właściwej nazwy zob. A. Küter, op. cit., s. 249–250 i 286.

⁹³ Streszczenie dyskusji: A. Küter, op. cit., s. 286.

ków triumwira, jego dziadek o tym samym imieniu, był trybunem ludowym w 56 roku⁹⁴. Sam triumwir monetarny obejmował wiele znaczących stanowisk w państwie po zakończeniu swojego urzędowania w mennicy. W 2 roku p.n.e., a więc 10 lat później, był konsulem eponimicznym wraz z Augustem, w latach 5–6 n.e. prokonsulem Afryki, a w 24 roku przewodniczył kolegium *curatores riparum et alvei Tiberis*. Został też członkiem bractwa arwalnego i *XVviri sacris faciundis*.

*

Trudno jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie, czy *Illviri* mogli swobodnie dobierać treści monetarne (legendy, ikonografia) na monetach sygnowanych ich imionami w latach 22–12 p.n.e. Z pewnością kontynuowali tradycje republikańskie w zakresie nawiązywania do tematyki prywatnej (rodowej). Jako przedstawiciele znakomitych *gentes* sięgali do bogatego „zestawu” wybitnych czynów swoich poprzedników rodowych, przypominając o ich sukcesach politycznych i stawiając tym samym siebie w tej tradycji. Utożsamiali się z regionami, grupami etnicznymi, z których się wywodzili, przywołując typowe dla nich tradycje religijne lub polityczne. Wzorowali się na wcześniejszych monetarnych typach rodowych, budowali na sygnowanych swoimi imionami monetach swoistą genealogię rodu, sprawnie posługując się obrazami i napisami. Powoływali się zarówno na realnych, jak i mitycznych poprzedników. Z drugiej jednak strony, przez lokowanie na awersach lub rewersach podpisanych wizerunków Augusta, bądź wizualnych odzwierciedleń rozmaitych aspektów jego polityki lub ideologii odpowiadali wymogom ówczesnych realiów politycznych, uwzględniając odgórne wytyczne oficjalnej ideologii i sytuując się niejako w ich kontekście. Istnieją zatem przesłanki, by twierdzić, że w początkach pryncypatu owi młodzi przedstawiciele rodów arystokratycznych Rzymu mogli swobodnie wykorzystywać sprawdzone formy przekazu i narzędzia do przedstawiania siebie samych jako reprezentantów starych *gentes*, jednak zawsze uwzględniając i promując przy tym osobę i pozycję princepsa. Omawiane

⁹⁴ RE III 2, 1899, *Caninius* (3), col. 1477 (F. Münzer); PIR² C 389; DNP II, 1997, *Caninius* (1), s. 963 (K.-L. Elvers).

emisje świadczą o swoistym kompromisie nowego ze starym, swego rodzaju współbrzmieniu na płaszczyźnie idei, co przecież dokonywało się w wielu dziedzinach ówczesnej rzeczywistości⁹⁵. Można powtórzyć za Tacytem: „przecież były to dopiero początki wielkości Cezarów i bardziej przed oczyma stał jeszcze dawny zwyczaj”⁹⁶.

⁹⁵ Por. A. Küter, op. cit., s. 339–343.

⁹⁶ Tac. *Ann.* 3, 29.